

הנדיב הידוע או אסטרטג נסתר

תפיסת עולמו המעשית של הברון בנימין אדמונד דה-רוטשילד

מאת אברהם הופמן

שבה היו יהודים שרויים בגולה, הנמשכת כמעט אלפיים שנה, אפשר למצוא דמות אחת שתשווה לדמות היוצאת דופן של הברון אדמונד דה-רוטשילד. ורוטשילד עצמו העיד בשלהי המאה ה-19: "אינני נדבן. לקחתי על עצמי את המשימה הזו כדי לבחון אם אפשר ליישב יהודים על אדמת פלסטינה".

היתה פגישה בין רוטשילד לבין הרצל, אך זו הסתיימה בכישלון גמור. שניהם ביקשו להשיג מטרה דומה, אך דרך חשיבתם הייתה שונה עד מאוד. הרצל ביקש להשיג מדינה בהכרת האומות, רוטשילד חשש שפעילות ישירה מכוונת למטרה זו תביא לתגובה חריפה של הסולטן הטורקי בארץ ישראל. לכן בחר בדרך הזהירה של סיוע לבניין היישוב בצעדים איטיים ומדודים. הרצל פרסם ברבים את אכזבתו המרה מבני משפחת רוטשילד, שמנקודת ראייתו מיאנו ליטול עליהם את שליחותם ההיסטורית לסייע לחלוצים שיצאו לפלסטינה.

ברצוני להפנות את תשומת לב הקוראים לדרך פעילותו של הברון, שרובה ככולה נעשתה בסתר, תוך ניצול אזרחותו הצרפתית, לקניית אדמות הגולן והמרחב המשתרע מזרחית לגולן, שהיה אז בשלטון צרפתי, וכן על שטחים בלבנון ועל העובדה שאצבע הגליל, עם מטולה בקודקודה, גם היא הועברה למנדט הבריטי בגין פעילותו. מה שמאפיין את רכישותיו - תפיסה אסטרטגית שסופה אם תצליח (והיו לו ספקות לגבי כושרם של העולים מארצות מזרח אירופה להתמודד עם המשימות הקשות שנטלו על עצמם בבניין היישוב), ליצור גושי התיישבות יהודית ממטולה עד רוחמה שבדרום ומזיכרון יעקב ועד מזרח הגולן הדרומי. רכישותיו לא היו מקריות, הגם שהיו תלויות בכושר ההתמקחות של פקידיו ברכישת האדמות.

אמנות האידיאליזם הפרקטי

יאיר זלטרין, במחקרו "פעולותיה של חברת פיק"א לשימור נחלותיה בסוריה ובלבנון", (קתדרא 127) מצביע על כך שהברון היה בעל נכסים קרקעיים רחבי ידיים בחבל הארץ שבמזרח הגולן הדרומי, ובשנת 1900 העביר הברון נכסים אלה לניהול חברת יק"א ואחר כך, בשנת 1924, לפיק"א.

האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל בשנת 1840 מנתה ששת אלפים נפש ובשנת 1860 עשרים אלף נפש. בשנת 1882 נקלעו מזכרת בתיה-עקרון וראשון לציון לקשיים והברון אדמונד דה רוטשילד התגייס לעזרתן. אך לא רק נדיבות לב והבנה למצוקה הכלכלית של ההתיישבות החדשה בארץ ישראל כבשו את לבו של הברון. בדיקה מעמיקה של דרך פעילותו של הברון בנימין אדמונד דה-רוטשילד בבניין היישוב היהודי בארץ ישראל מראה שמטעמים "טובים" העדיפו סוקרי פעילותו להעדיף את "נדיבותו" על ראייתו החדה והעמוקה את מציאות החיים בארץ ואת עומק הבנתו המדינית. זו אפשרה לו להבחין בחולשתם של האימפריה העות'מנית בארץ ישראל ושל היהודים החיים תחת שלטונה. רוטשילד ביקש להכין תשתית להקמתה של מדינה (בלי אזכור שמה) כאשר יחלוף זמנה של האימפריה. לימים יכתוב עליו דוד בן-גוריון: "ספק הוא אם במשך כל התקופה

של המעצמה הטורקית. היה זה הסיכוי הראשון להקים מדינה יהודית בפלסטינה. כשהסתבכה טורקיה במלחמה מול צרפת ומול בריטניה. ב-1914, השתנה המצב כולו כמעט בן לילה: החלום עשוי כעת להפוך למציאות. רק מעטים הטילו ספק בכך שבריטניה תצא מנצחת במערכה במזרח התיכון, ואם אמנם כך יהיה היא תוכל לכפות על הטורקים תנאים משלהם. כך, אם אפשר יהיה להשפיע על הממשלה בלונדון להקים מדינת חסות ליהודים בפלסטינה, ולכלול במשא ומתן הסופי לשלום תוכניות להקמת מולדת, בשעת הצורך יהיה לבסיס החוקי של מולדת כזו גיבוי צבאי.

אדמונד התמיד בעניין פיתוח המושבות, וב-1900, כדי להבטיח את קיומן הקבוע, העביר את הניהול לידי חברת יק"א והיה לנשיאה עד אחרית ימיו. עם השנים השתנתה תגובתו לשאיפות הציונות. על אף מפח הנפש האישי שלו היה אדמונד פרגמטיסט מטבעו. הוא לא הבין איך תוכל מדינה יהודית לקום כישות פוליטית כל עוד הסולטנים הטורקים מושלים בפלסטינה. אך מתחת למעטה של איש עסקים ריאליסטי-פוליטי הסתתר יהודי דתי ירא שמיים, שהיה שותף לחלומות הלאומיים לתקומת ישראל בארץ ישראל. המאפיין את בני רוטשילד הייתה הלהיטות לעזור לאחים יהודים נרדפים, אך לא עלתה על דעתם כלל התפיסה של מדינה יהודית. נישואיו בשנת 1877 לבת משפחת רוטשילד בפרנקפורט - אדלהיד, בתו הבכורה של הברון וילהלם קארל - חיזקה את התייחסותו לדתו ולעמו. הוא חש הבדל איכותי בין היהדות הנינוחה של פריז לבין היהדות של פרנקפורט.

מרעיון לשאיפה מדינית

בשנת 1882 פנו לבקשת סיוע מהברון שני גורמים: יוסף פיינברג, שביקש את עזרתו בבניין ראשון לציון ובפיתוחה, והרב [שמואל מוהילבר, שבא עם להט ציוני גדול ליישובם של 225 אלף משפחות שיש להצילן ולהעלותן ארצה. (מתוך הספר "רוטשילד העושר והעוצמה" מאת דרק וילסון, (עמ' 248-251).

מחשבה בקווים דומים השפיעה על לורד וולטר רוטשילד, המנהיג הכלכלי של יהדות העולם. בחודשים האחרונים לחייו התקדם נתן (נאטי) רוטשילד בנו של וולטר, מעמדה של תמיכה תקיפה בהתבוללות לתמיכה פעילה בציונות. תמיכתו הרצופה בבני דתו הסובלים הגבירה את מודעותו לעובדה שבאופן כללי המצב מחמיר והולך, ואינו משתפר כפי שחשבו רבים מבני זמנו.

המושג ארץ ישראל באותם ימים לא ציין גבולות ברורים, וודאי שלא לפני הצהרת בלפור. כך נתפסו גם הגולן והחורן כחלק מהארץ, בעיקר משום שכמו מרבית ארץ ישראל השתייכו ליחידת מינהל עות'מנית אחת: וילאית (פלך) דמשק. ההתיישבות באזור זה לא נתפסה כחורגת גיאוגרפית מהמסגרת הארץ ישראלית כפי שהובנה אז. הריחוק של גוש ההתיישבות בגולן מגושי התיישבות אחרים לא היה גדול מן המרחק שבין גושים אחרים לבין עצמם: הגליל העליון המזרחי, הגליל התחתון, השומרון (סביבות זיכרון יעקב) או יהודה (סביבת ראשון לציון). בשנת 1891 רכש הברון רוטשילד כ-120 אלף דונם בגולן. הברון התכוון לכך שארגונה, הקמתה וקיומה של התיישבות בחבל ארץ זה יושתתו על תכנון מקדים ויתנהלו בשליטה מלאה של מנגנון הפקידות שלו. שלא כמו במושבות שקיבל לחסותו, על כל הבעיות שכבר נוצרו בהן; אף כי ההנחה שפקידות הברון תוכל לעשות כחפצה בפקידי השילעון הטורקי המקומי, המרוחק ממוקדי העוצמה השלטוניים, נתגלתה בסופו של דבר כמוטעית. בשלהי מלחמת העולם הראשונה ובעשורים שאחריה הייתה מרבית המרחב שבין המפרץ הפרסי לבין הים התיכון נתונה להגמוניה בריטית, דוגמת ממלכת עבר הירדן, ועם שטחי מנדט, דוגמת ארץ ישראל. רק סוריה ולבנון היו בשלטון מנדט צרפתי.

הברון היה צריך להיאבק גם מול המתיישבים עצמם. תפיסתו אמרה: "בגולה ידעו היהודים להסתדר ופיתחו כישרונות תחת שלטונות ומשטרים עוינים בכוח גמישות מחשבתית ונכונות לחיי סבל, וחיפוש דרכי עקיפין להשגת אפשרות קיומם הפיזי והאנושי. בארץ ישראל ביקש הברון לבנות כתנאי להצלחה יהודי חדש שחי במושגים של דבקות במטרה ושל דייקנות בביצוע, וידע לפעול באופן מסודר ולא מסתדר."

מגטו פרנקפורט עד להשפעה פוליטית בינלאומית

המפתח להצלחת משפחת רוטשילד באירופה, מאז היציאה מגטו פרנקפורט, הוא היכולת שלה להסתגל למציאות המשתנה תוך מבט מפוכח לעתיד. בנו של הברון ג'ימי נעשה יד ימינו בבניין המושבות, והתלהבותו בבניין המושבות הייתה כשל אביו. החוקר הבריטי דרק וילסון, בספרו על משפחת רוטשילד בשם "האושר והעוצמה", מצביע על כך שאחת מתוצאות הלואי של מלחמת העולם הראשונה הייתה שינוי דרמטי בסיכויים להגשים את מטרות הציונות בשל ההתמוטטות האפשרית

לשיחות עם הצדדים המעוניינים. הדמות הראשית הייתה חיים וייצמן, נשיא הפדרציה הציונית האנגלית, כימאי חוקר מוכשר שעבודתו החשובה על חומרי נפץ חיבבה אותו על ליד ג'ורג'. כמו כן יכלו בני רוטשילד לרכוש את תמיכתם של אישים מרכזיים בחברה האנגלית ובעולם הפוליטיקה של אנגליה.

בשלב זה של ההתפתחויות, למרבה ההפתעה, צעד קדימה בן משפחה אחר ומילא תפקיד פעיל מאוד בהנהגת התנועה הציונית - וולטר רוטשילד. אביו היה המנהיג הכלכלי

(הלא דתי) של היהדות, ווולטר, שראה הכול בשחור-לבן, האמין שאחריות זו עברה אליו בירושה, כשם שתואר האצולה של נתן (נאטי) עבר אליו בירושה. הוא היה ציוני מושבע, כמו אביו ואחיו, ועל כן היה זה אך טבעי שהוא, שעד כה מיעט להתעניין בפוליטיקה בין-לאומית, יצא למסע נמרץ של לימוד זכות בקרב מנהיגי בריטניה. המסע כלל כמה ראיונות עם בלפור, שר החוץ, פגישות פרטיות וציבוריות עם מנהיגים יהודים ועם קבוצות בעלות עניין, קישור בין גופים ציוניים במדינות אחרות, הצגת כל הטיעונים שיכול היה לגייס, התמודדות עם האופוזיציה הגדולה של יהודים אנטי ציוניים מעל דפי העיתונים

ובהתכתבות אישית; וכשתקפו את הקבינט חששות בנוגע לעניין - שיגור זרם בלתי פוסק של מכתבים דחופים לבלפור בסגנון התמציתי והישיר האופייני לו:

"מר בלפור היקר,

יש נקודה אחת ששכחתי לציין ביום שישי, ואני חושב שתוכל להסב את תשומת לבו של ראש הממשלה אליה; בשבועות האחרונים הצהירו עיתוני גרמניה, הרשמיים למחצה, הצהרות רבות, שתמציתן היא: במשא ומתן על שלום, הכוחות המרכזיים צריכים להתנות שפלסטינה תהיה מושבה יהודית בחסות גרמניה. לפיכך נראה בעיניי חשוב שהצהרת בריטניה תקדם את פניו של כל צעד מסוג זה. שלך בנאמנות,

רוטשילד"

התוצאה הסופית של כל הפעילות הזו הייתה הצהרת בלפור המפורסמת:

"משרד החוץ 2 בנובמבר 1917

ברוסיה ובמזרח אירופה נמשכו רדיפות ספורדיות, ולפיכך נעשו הבעיות של השתקעות במקום חדש חמורות יותר ויותר. בשיחותיו עם מדינאים בכירים התברר לו שכמה מהם (הבולטים שבהם הלורד ארתור ג'יימס בלפור ולורד ג'ורג') צידדו ברעיון של נוכחות חזקה של יהודים במזרח התיכון. להרברט סמואל, נשיא ועד השלטון המקומי נודע על טיוטת דיון שהלורד בלפור, שר החוץ של הממלכה, טרח בהכנתו לקבינט; במסמך זה דחק בעמיתיו בממשלה להעביר לרשותה של אנגליה את פלסטינה, "שאליה

ינהרו היהודים הפזורים, בבוא הזמן, מכל קצווי הארץ, ובבוא העת ישיגו שלטון עצמי".

היה קסם ברעיון שבריטניה, כאימפריה, תשתמש בכוחה כדי לעשות מחווה היסטורית שממדיה נשגבים. ועל כך נוסף השיקול המעשי של מדיניות החוץ, שבמדינה ידידותית במזרח התיכון יהיה משום יתרון ברור לטווח ארוך.

ב-1917 חל מפנה, ובסתיו יצא גנרל אדמונד הנרי היינמן אלנבי למתקפה גדולה, שבסופה, בתום אותה שנה, הגיעו כוחותיו לירושלים. בינתיים רצה קבינט המלחמה לרכוש תמיכה דיפלומטית וציבורית רחבה ביעדי הברית (במיוחד מן היסוד היהודי

באמריקה, שהצטרפה למלחמה בחודש אפריל).

כך אירע שב-1917 בשלו התנאים לדו-שיח עם היהדות הבין-לאומית. אלנבי הבין זאת:

"כשהקמתי את המושבות שלי בפלסטינה ראיתי בעיני רוחי שבבוא הזמן יעמוד גורלה של פלסטינה על כף המאזניים, ורציתי שהעולם יצטרך להתחשב ביהודים שם לעת כזאת. השגנו הרבה בעשר עד חמש עשרה השנים האחרונות; התכוונו להשיג אף יותר בשנים הבאות; המשבר כיום מתרחש בעיצומן של הפעילויות שלנו, ובכל זאת יש להתחשב בעובדות, וכעת מוטל עלינו לנצל את ההזדמנות שאולי לא תשוב שנית."

רוטשילד לא היה מעורב בתהליך המיקוח באופן אישי... הוא מינה את בנו הבכור, ג'ימי, לנציגו.

ג'יימס דה רוטשילד ואשתו תמכו בהתלהבות במולדת היהודים. ג'ימי היה הפעיל העיקרי, עד כמה שהתירו לו התחייבויותיו הצבאיות, והקדיש חלק נכבד מזמנו באנגליה

מר רוטשילד היקר, לעונג רב הוא לי להעביר אליך, בשם ממשלת הוד מלכותו, את ההצהרה הבאה, המביעה אהדה לשאיפות היהודיות הציוניות, שהוגשה לקבינט וקיבלה את אישורו. 'ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה הקמת בית לאומי לעם היהודי בפלסטינה, ותעשה כמיטב יכולתה לאפשר מימושה של המטרה הזו, כשמוכן לחלוטין שלא יעשה דבר שעלול לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של קהילות לא יהודיות החיות בפלסטינה, או בזכויות ובמעמד הפוליטי של יהודים בכל ארץ אחרת'. אהיה אסיר תודה לך אם תעביר את ההצהרה הזו לידיעת הפדרציה הציונית. שלך בנאמנות, ארתור 'גיימס בלפור' הציונים הבריטים קיבלו את המכתב בהתלהבות רבה ושמעו את ג'יימס דה-רוטשילד מדבר על האתגר של העתיד: "ממשלת בריטניה, המייצגת, בלי ספק, את קולה של הדמוקרטיה הנאורה והנדיבה, אישרה את התוכנית הציונית." כעת כבר לא נדרשו מן העם היהודי תוכניות אלא מעשים, והוא קיווה כי בעתיד הקרוב יכבשו להם

גדודים של מכבים מודרניים דרך בהרי יהודה, והוא הוסיף שבריטניה הייתה כאם אומנת לאומה היהודית שאך נולדה, והוא מצפה ליום שבו אומה זו, מחושלת עקב מצוקה אך גאה בתקוותה, תוכיח בכוח המעשים שלה שהיא בת אמיתית. אמנם המפגש בין רוטשילד והרצל הסתיים בזמנו בקרע, אך המציאות בשטח הראתה ששילוב הפעילות הזהירה של הברון עם הפעילות המדינית וייסוד התנועה הציונית של הרצל השלימו זו את זו, וכך נוצר המפגש שאפשר את הקמת המדינה. מעטים יודעים לאיזה היקף הגיע רוטשילד בפעילותו, הן בגולן והן בלבנון, וכן בבניין ההתיישבות היהודית בארץ בשלושים וארבעה יישובים, הכוללים מושבות גדולות, כאשר לנגד עיני הברון עמד הצורך ביצירת גושים התיישבותיים שאפשרו לרכז את המאמצים לקיימם. בחרתי להביא נתונים חלקיים אלה לידיעת הקוראים כי דבק ברוטשילד הביטוי "הנדיב הידוע", היינו יהודי שיש לו כסף והוא תורם ביד רחבה. מתברר שאומנם הוא תרם רבות להתיישבות בארץ ישראל ולעם היהודי, אבל תרומותיו היו מתוכננות ומדויקות ולכן סייעו להגשמת מטרה אסטרטגית זו.